

Boeken van Karl Ove Knausgård

Engelen vallen langzaam

Vader (Mijn strijd 1)

Zoon (Mijn strijd 3)

KARL OVE KNAUSGÅRD

LIEFDE

MIJN STRIJD 2

Uit het Noors vertaald door Marianne Molenaar

DE GEUS

Vierde druk, 2013

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij een bijdrage van NORLA (Oslo)

De vertaalster ontving voor deze vertaling een werkbeurs van
het Nederlands Letterenfonds

Oorspronkelijke titel *Min kamp. Andre bok*, verschenen bij Forlaget Oktober

Oorspronkelijke tekst © Forlaget Oktober A/S 2009

Nederlandse vertaling © Marianne Molenaar en De Geus BV, Breda 2012

Omslagontwerp Studio Ron van Roon

Omslagillustratie © Christina Ottosson

ISBN 978 90 445 2204 4

NUR 302

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door
middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland.

Telefoon: 076 522 8151. Internet: www.degeus.nl.

Wilt u het gratis magazine *Geuzennieuws* met informatie over onze nieuwe uitgaven
ontvangen, ga dan naar www.degeus.nl en meld u aan.

DEEL 3

29 juli 2008

Het is een lange zomer geweest en hij is nog steeds niet voorbij. Op 26 juni had ik het eerste deel van mijn romancyclus af en sindsdien, al meer dan een maand, zijn Vanja en Heidi thuis van de crèche met alles wat dat aan dagelijkse drukte met zich meebrengt. Ik heb de zin van vakantie nooit begrepen, er nooit behoefte toe gevoeld, altijd alleen het verlangen gehad om door te blijven werken. Maar als het moet, dan moet het. De eerste week zouden we eigenlijk in het huisje bij onze volkstuin doorbrengen, die we vorig jaar herfst op initiatief van Linda hadden gekocht, enerzijds bedoeld als plek om te kunnen schrijven, anderzijds als weekendhuisje, maar na drie dagen gaven we het op en vertrokken weer naar de stad. Drie kleine kinderen en twee volwassenen samen op een klein areaal met overal vreemde mensen om je heen zonder verder iets te doen te hebben dan onkruid wieden en grasmaaien, is niet per se een goed idee, vooral niet als de sfeer toch al niet zo harmonieus is. We hadden daar een paar keer luidkeels ruzie, vermoedelijk tot vermaak van de buren, en het gevoel dat die honderden keurig onderhouden tuintjes met al die oude, halfnaakte mensen bij mij opriepen, maakte me chagrijnig van claustrofobie. De kinderen vangen dergelijke stemmingen snel op en spelen ze uit, vooral Vanja: ze reageert bijna onmiddellijk op veranderingen in klank en intensiteit en als het dreigt te ontsporen, doet ze precies datgene waarvan ze weet dat het ons het meest irriteert en waarbij we, als het maar lang genoeg duurt, onze zelfbeheersing verliezen. Als je dan toch al stijf staat van de frustratie, heb je nauwelijks verweer en dan hebben we de poppen aan het dansen: geschreeuw, gekrijs en ellende. De week daarna huurden we een auto en reden naar Tjörn, iets buiten Göteborg, waar Linda's vriendin Mikaela, Vanja's peettante, ons had uitgenodigd om bij hen te komen logeren in het zomerhuisje van haar vriend. We vroegen of ze besepte wat dat inhield met drie kinderen en of ze echt zeker wist dat

ze ons op bezoek wilde hebben, maar dat wist ze, zei ze, zij kon koekjes bakken met het grut, had ze bedacht, en ze meenemen naar buiten om te zwemmen en krabben te vangen, zodat wij een beetje tijd voor onszelf hadden. Daarop haptten we toe. Op naar Tjörn dus, we parkeerden voor het zomerhuisje, helemaal aan het uiterste puntje van dit wonderlijke, op de Noorse zuidkust lijkende landschap, en met alle kinderen en ons hele hebben en houden vielen we binnen. Het was de bedoeling dat we de hele week zouden blijven, maar al na drie dagen pakten we onze spullen in de auto en zetten we weer koers naar het zuiden, zichtbaar tot opluchting van Mikaela en Erik.

Mensen die geen kinderen hebben, begrijpen zelden wat dat inhoudt, hoe ontwikkeld en intelligent ze verder ook zijn – dat gold in elk geval voor mij voordat ik ze zelf had. Mikaela en Erik zijn carrièremensen, zolang ik haar ken heeft Mikaela al een leidinggevende functie in de culturele sector en Erik is directeur van een of andere wereldomvattende stichting met Zweden als standplaats. Na Tjörn moest hij naar een vergadering in Panama, waarna ze hun vakantie in de Provence zouden voortzetten, want zo ziet hun leven eruit: de plaatsen waar ik alleen over heb gelezen, staan voor hen open. Bij deze mensen vielen wij dus binnen met onze vochtige doekjes en luiers, met John die overal rondkruipt, met Heidi en Vanja, die ruziemaken en schreeuwen, lachen en huilen, die nooit aan tafel eten, die nooit doen wat wij zeggen, in elk geval niet als we bij andere mensen zijn en graag willen dat ze zich gedragen, want dat merken ze natuurlijk; hoe meer er voor ons op het spel staat, hoe onhandelbaarder ze worden, en hoewel het een groot en ruim zomerhuis was, was het niet zo groot en ruim dat je ze over het hoofd kon zien. Erik deed alsof hij niet bang was voor de spullen in het huis, hij wilde graag een ruimhartige en kindvriendelijke indruk maken, maar zijn lichaamstaal sprak hem voortdurend tegen: de armen dicht tegen zijn zij gedrukt, de manier waarop hij de hele tijd dingen op hun plaats zette en de grote afstandelijkheid in zijn blik. Zijn hart ging uit naar de spullen en het huis, die hij zijn hele leven had gekend, en niet naar hen die daar toevallig een paar dagen vertoefden, hij keek naar ze zoals je naar mollen of egels kijkt. Ik begreep hem en ik mocht hem. Aan de andere kant, ik bracht dit al-

lemaal mee, en een echte ontmoeting tussen ons was onmogelijk. Hij had in Cambridge en Oxford gestudeerd en enige jaren als aandelenhandelaar in de Londense financiële wereld gewerkt, maar tijdens een wandelingetje met Vanja naar een rots aan zee liet hij haar een paar meter voor zich vrij rondklauteren terwijl hij roerloos het uitzicht stond te bewonderen zonder erbij stil te staan dat zij nog maar vier was en het risico zelf niet kon inschatten, dus moest ik er met Heidi op mijn arm op een holletje achteraan om het over te nemen. Toen we een half uur later een café binnengingen, ik stijf in de benen na die steile klim, en ik hem vroeg of hij John hapjes van een kadetje wilde geven dat ik naast hem neerzette, aangezien ik op Heidi én Vanja moest letten, plus dat ik eten voor hen moest halen, knikte hij, dat zou hij doen, maar hij vouwde de krant waarin hij zat te lezen niet dicht, hij keek niet eens op en merkte niet dat John, een halve meter van hem vandaan, steeds opgewondener raakte en het ten slotte zo uitgilde dat hij rood aanliep van frustratie omdat het hapje dat hij zo graag wilde hebben, vlak voor hem lag, maar buiten reikwijdte. Linda, die aan het andere uiteinde van de tafel zat, werd woedend over het voorval, dat zag ik aan haar, maar ze hield zich in, zei niets, wachtte tot we buiten waren, onder ons, en zei toen dat we naar huis gingen. Nu meteen. Gewend aan haar buien zei ik dat ze haar mond moest houden en dergelijke beslissingen niet moest nemen als ze zo boos was. Daar werd ze natuurlijk nog bozer van en zo gingen we door tot we de volgende ochtend in de auto zaten, op weg naar huis.

Door de weidse blauwe hemel en het licht gecoupeerde, winderige maar mooie landschap in combinatie met de uitgelatenheid van de kinderen en het feit dat we in een auto zaten, en niet in een treincoupé of aan boord van een vliegtuig, zoals we de laatste jaren altijd op reis waren geweest, verbeterde de stemming, maar het duurde niet lang of het was weer zover, want we moesten iets eten en het restaurant dat we vonden en waar we stopten, bleek bij een jachthaven te horen, maar, zei de kelner tegen mij, we hoefden alleen de brug over te lopen, dan kwamen we in de stad en daar, misschien vijfhonderd meter verderop, was nog een restaurant, zodat we ons twintig minuten later op een hoge, smalle maar drukke brug bevonden, zeulend met twee buggy's, hongerig en met al-

leen een industriegebied in zicht. Linda werd razend, haar ogen waren zwart, wij belandden altijd in dergelijke situaties, siste ze, zoiets overkwam niemand anders, ons lukte nooit iets, nu zouden we eens ergens gaan eten, met het hele gezin, dat had gezellig kunnen worden, en in plaats daarvan liepen we hier in de wind midden tussen de langssuizende auto's en de uitlaatgassen op een of andere klerebrug. Had ik andere gezinnen met drie kinderen ooit zo'n uitstapje zien maken? De weg die we daarna volgden, liep dood bij een ijzeren poort met het logo van een beveiligingsdienst. Om naar de stad te komen, die er tot overmaat van ramp ook nog armoedig en triest uitzag, moesten we een omweg door een industriegebied maken van minstens vijftien minuten. Nu ging ik bij haar weg, ze was altijd alleen maar aan het jammeren, ze wilde altijd net iets anders, maar deed er zelf nooit iets voor, klaagde aan één stuk door, accepteerde de situatie nooit zoals hij was en als de werkelijkheid niet met haar voorstellingen overeenkwam, kreeg ik de schuld, of het nu om iets belangrijks ging of om een onbenulligheid. Oké, we waren dus uit elkaar, maar de logistiek bracht ons zoals altijd weer samen: we hadden één auto en twee buggy's en er zat niets anders op dan te doen alsof wat er was gezegd niet was gezegd, de smoezelige, rammelende buggy's terug over de brug naar die chique jachthaven te duwen, ze in de auto te leggen en de kinderen vast te maken om naar de eerstvolgende McDonald's te rijden; het werd een benzinstation vlak buiten het centrum van Göteborg, waar ik mijn worstje buiten op een bankje zat te verorberen terwijl Vanja en Linda het hunne in de auto opaten. John en Heidi sliepen. Het plan om onderweg naar het pretpark Liseberg te gaan lieten we varen, dat zou alles alleen nog maar erger maken zoals de sfeer nu tussen ons was, en in plaats daarvan stopten we een paar uur later spontaan bij een goedkoop zogenaamd sprookjesland, een samengeraapt zootje waar alles van de allerslechtste kwaliteit was, en gingen eerst met de kinderen naar een klein 'circus', wat erop neerkwam dat een hond op kniehoogte door een paar ringen sprong, een stevig gebouwde, mannelijk uitziende dame, waarschijnlijk ergens uit Oost-Europa, in bikini gekleed diezelfde ringen de lucht in wierp en rond haar heupen liet slingeren – kunstjes die op de lagere school alle meisjes uit mijn klas konden – en een blonde man

van mijn leeftijd met puntschoenen, een tulband en vetrollen die over zijn harembroek puilden, een mondvul benzine nam en vier keer vuur spuwde naar het lage plafond. John en Heidi staarden naar hem met ogen als schoteltjes. Vanja dacht alleen aan de lootjeskraam waar we langsgekomen waren en waar je een knuffel kon winnen, ze trok voortdurend aan me om te vragen wanneer de voorstelling was afgelopen. Af en toe keek ik even naar Linda. Ze zat met Heidi op schoot en had tranen in haar ogen. Toen we buitenkwamen en elk achter onze buggy langs een groot zwembad met een lange waterglijbaan naar de kleine kermis liepen, waarachter een enorme, misschien wel dertig meter hoge trol troonde, vroeg ik haar waarom.

‘Ik weet het niet’, zei ze. ‘Maar het circus heeft me altijd al ontroerd.’

‘Waarom dat?’

‘Nou ja, het is zo triest, zo klein en goedkoop. En aan de andere kant zo mooi.’

‘Ook dit hier?’

‘Ja. Heb je Heidi en John niet gezien? Ze waren helemaal gehyponotiseerd.’

‘Maar Vanja niet’, zei ik glimlachend. Ook Linda glimlachte.

‘Wat?’ vroeg Vanja en ze draaide zich om. ‘Wat zei je, papa?’

‘Ik zei dat toen we in het circus waren, jij alleen maar aan die knuffel dacht die je daar verderop hebt gezien.’

Vanja glimlachte zoals ze altijd deed als we het over iets hadden wat zij had gedaan. Tevreden, maar ook ijverig, klaar voor meer.

‘Wat deed ik dan?’ vroeg ze.

‘Je trok aan mijn arm’, zei ik. ‘En je zei dat je nu meteen lootjes wilde kopen.’

‘Waarom?’ vroeg ze.

‘Hoe moet ik dat nou weten?’ zei ik. ‘Omdat je die knuffel graag wilt hebben, neem ik aan.’

‘Gaan we dat nu doen?’ vroeg ze.

‘Ja’, zei ik. ‘Daar verderop is het.’

Ik wees langs het geasfalteerde pad naar de kermisattracties, die we tussen de bomen door vaag konden zien.

‘Mag Heidi ook?’ vroeg ze.

‘Als ze wil’, zei Linda.

‘Dat wil ze’, zei Vanja en ze boog zich naar Heidi, die in de buggy zat: ‘Wil je dat, Heidi?’

‘Ja’, zei Heidi.

We moesten voor negentig kronen lootjes kopen tot ze elk met een kleine knuffelmuis in de hand stonden. Boven ons aan de hemel brandde de zon, de lucht in het bos stond stil, een kakofonie aan rinkelende en tinkelende geluiden van de apparaten mengde zich met de jarentachtigdisco uit de kraampjes om ons heen. Vanja wilde een suikerspin, dus tien minuten later zaten we aan een tafeltje bij een kiosk, omzoomd door driftige, opdringerige wespen en in de volle zon zodat de suiker overal aan bleef kleven waar het maar bij in de buurt kwam, dat wil zeggen: het tafelblad, de achterkant van de buggy, armen en handen, tot luide irritatie van de kinderen, zo hadden ze zich dat niet voorgesteld toen ze de pan met de ronddraaiende suiker hadden gezien. Mijn koffie smaakte bitter en was bijna niet te drinken. Een klein, vuil joch kwam met zijn driewieler op ons af gefietst, botste in volle vaart tegen Heidi’s buggy op en keek ons verwachtingsvol aan. Hij had donker haar en donkere ogen, Roemeens of Albanees zo te zien, of Grieks misschien. Nadat hij nog een paar keer met zijn wiel tegen de buggy op was gereden, zette hij zijn fietsje zo dat we er niet uit konden en bleef daar staan, nu met zijn blik op de grond gericht.

‘Zullen we gaan?’ vroeg ik.

‘Heidi wilde toch nog paardrijden’, zei Linda. ‘Zullen we dat eerst maar doen?’

Er kwam een stevig gebouwde man met flaporen aanlopen, ook donker, hij tilde het jongetje met fietsje en al op en droeg hem naar het pleintje voor de kiosk, aaide hem een paar keer over zijn bol en liep naar de mechanische spin, die hij bediende. Aan de poten hingen kleine manden waarin je kon zitten en die omhoog- en omlaaggingen terwijl ze langzaam in het rond cirkelden. Het jongetje begon het pleintje over te fietsen, waar zomers geklede mensen in een onafgebroken stroom kwamen en gingen.

'Ja, natuurlijk', zei ik en ik stond op, pakte de suikerspinnen van Vanja en Heidi, wierp ze in een vuilnisbak en duwde de buggy met John, die zijn hoofd van de ene kant naar de andere liet tollen om maar niets te missen van al dat interessants wat hier gebeurde, het pleintje over naar het pad dat naar de 'Cowboystad' voerde. Maar in de 'Cowboystad' – een zandheuvel met drie pasgebouwde schuurtjes waarop respectievelijk MIJN, SHERIFF EN PRISON stond, de twee laatste vol '*wanted dead or alive*'-affiches, aan de ene kant omzoomd door berkenbomen en aan de andere grenzend aan een platform waarop een paar jongeren op plankjes met wieltjes eronder reden – bleek het paardrijden gesloten. Achter het hek vlak bij de 'mijn' zat de Oost-Europese vrouw uit het circus op een steen te roken.

'Paardrijden!' zei Heidi en ze keek om zich heen.

'Dan moeten we maar naar de ezels bij de ingang', zei Linda.

John wierp zijn zuigfles met water op de grond. Vanja kroop onder het hek door en holde naar de mijn. Toen Heidi dat zag, klauterde ze uit haar buggy en ging haar achterna. Aan de achterkant van het sheriffkantoortje ontdekte ik een rood-witte cola-automaat, ik diepte de inhoud uit de zak van mijn korte broek op en bekeek het resultaat: twee haarbandjes, een haarspeldje met een lieveheersbeestje erop, een aansteker, drie stenen en twee witte schelpjes die Vanja in Tjörn had gevonden, een briefje van twintig kronen, twee munten van vijf en negen van een kroon.

'Ik rook even een sigaretje', zei ik. 'Ik ga daar zitten.'

Ik knikte naar een boomstam die aan het eind van het terrein lag. John hief zijn armen in de lucht.

'Doe dat', zei Linda en ze tilde hem op. 'Heb je honger, John?' vroeg ze. 'O, wat is het warm. Is er nergens wat schaduw? Waar ik even met hem kan gaan zitten?'

'Daarboven', zei ik en ik wees naar het restaurant op de top van de heuvel, dat de vorm had van een trein met het buffet in de locomotief en de tafeltjes in de wagon. Er was geen mens te zien. De stoelen stonden met de leuning tegen de tafelbladen geleund.

'Dan ga ik daar even naartoe', zei Linda. 'Om hem te voeden. Hou jij de meisjes in de gaten?'

Ik knikte, liep naar de cola-automaat en kocht een blikje, ging op de boomstam zitten, stak een sigaret op en keek naar het haastig in elkaar getimmerde schuurtje, waar Vanja en Heidi in en uit holden.

‘Het is helemaal donker hierbinnen!’ riep Vanja. ‘Kom maar kijken!’

Ik hief mijn hand op en zwaaide naar haar, wat ze gelukkig accepteerde. De muis hield ze de hele tijd met haar ene hand tegen haar borst geklemd.

Waar was die van Heidi trouwens?

Ik liet mijn blik langs de helling glijden. Daar lag hij, met zijn kop in het zand, vlak bij het kantoortje van de sheriff. Boven op de heuvel bij het restaurant trok Linda een stoel tegen de muur, ging zitten en begon John de borst te geven, die eerst met zijn benen lag te schoppen, maar toen doodstil bleef liggen. De vrouw uit het circus kwam de heuvel op. Een paardenvlieg stak me in mijn been. Ik sloeg met zo’n klap toe dat hij over mijn huid werd uitgesmeerd. De sigaret smaakte afschuwelijk in de warmte, maar ik zoog de rook standvastig diep in mijn longen terwijl ik omhoogstaarde naar de toppen van de sparren, zo intens groen waar de zon erop scheen. Er kwam nog een paardenvlieg op mijn been zitten. Ik sloeg er geïrriteerd naar, kwam overeind, wierp mijn sigaret op de grond en liep met het halfvolle, nog steeds koude blikje cola in mijn hand naar de meisjes.

‘Papa, jij gaat naar de achterkant terwijl wij hierbinnen zijn en dan kijk je of je ons door de kieren heen kunt zien, oké?’ zei Vanja terwijl ze met half dichtgeknepen ogen naar me opkeek.

‘Dat kan ik wel doen’, zei ik en ik liep om het schuurtje heen. Hoorde ze daarbinnen stommelen en giebelen. Boog mijn hoofd naar een van de kieren en gluurde erdoorheen. Maar het verschil tussen het licht buiten en het donker binnen was te groot om iets te kunnen zien.

‘Papa, ben je daar?’ riep Vanja.

‘Ja’, zei ik.

‘Zie je ons?’

‘Nee. Zijn jullie onzichtbaar geworden?’

‘Ja!’

Toen ze buitenkwamen, deed ik net of ik hen niet zag. Hield mijn blik

strak op Vanja gericht terwijl ik haar riep.

'Hier ben ik!' zei ze met haar armen zwaaiend.

'Vanja?' riep ik. 'Waar ben je? Kom tevoorschijn, het is nu niet leuk meer.'

'Ik ben hier! Hier!'

'Vanja ...?'

'Zie je me echt niet? Ben ik echt onzichtbaar?'

Ze klonk intens tevreden, maar aan de andere kant hoorde ik ook een lichte ongerustheid in haar stem. Op dat moment begon John te schreeuwen. Ik keek omhoog. Linda kwam overeind en hield hem dicht tegen zich aan. Het was niets voor hem om zo tekeer te gaan.

'O, daar ben je!' zei ik. 'Was je hier al die tijd al?'

'Jaha', zei ze.

'Hoor je John huilen?'

Ze knikte en keek naar boven.

'Dan moeten we gaan', zei ik. 'Kom.'

Ik wilde Heidi bij de hand pakken.

'Wil niet', zei ze. 'Wil niet hand houden.'

'Nou goed', zei ik. 'Maar ga in elk geval in de buggy zitten.'

'Wil niet buggy', zei ze.

'Zal ik je dragen, dan?'

'Wil niet dragen', zei ze.

Ik liep weg om de buggy te halen. Toen ik terugkwam, was ze op het hek geklommen. Vanja was op de grond gaan zitten. Boven bij het restaurant was Linda een stukje heuvelafwaarts gelopen, ze stond vanaf de weg naar ons te kijken, zwaaiend met één hand. John schreeuwde nog steeds.

'Ik wil niet lopen', zei Vanja. 'Ik heb moeie benen.'

'Je hebt de hele dag nauwelijks een meter gelopen', zei ik. 'Hoe kun je dan moeie benen hebben?'

'Ik heb geen benen. Je moet me dragen.'

'Nee, Vanja, wat een onzin. Ik kan je toch niet dragen.'

'Jawel.'

'Ga in de buggy zitten, Heidi', zei ik. 'Dan gaan we paardrijden.'

‘Wil niet buggy’, zei ze.

‘Ik heb geen benèèh!’ zei Vanja. Dat laatste gilde ze uit.

De woede vlamde in me op. Mijn eerste impuls was om ze op te tillen en hard vastgeklemd elk onder een arm te dragen. Het was meer dan eens gebeurd dat ik op die manier met hen spartelend en krijsend onder mijn armen was weggebeend zonder op of om te zien naar de voorbijgangers, die altijd zo geïnteresseerd toekeken als we onze scènes hadden, alsof ik een apenmasker droeg of iets dergelijks.

Maar nu lukte het me me te beheersen.

‘Kun jij dan in de buggy gaan zitten, Vanja?’ vroeg ik.

‘Als jij me optilt’, zei ze.

‘Nee, je moet het zelf doen.’

‘Nee’, zei ze. ‘Ik heb geen benen.’

Als ik niet toegaf, zouden we hier de volgende ochtend nog staan, want ook al ontbrak het Vanja aan geduld en gaf ze bij de minste of geringste weerstand op, als het erom ging haar zin door te drijven, was ze mateloos koppig.

‘Oké’, zei ik en ik tilde haar in de buggy. ‘Jij wint weer.’

‘Hoezo winnen?’ vroeg ze.

‘Niets’, zei ik. ‘Kom, Heidi, dan gaan we.’

Ik tilde haar van het hek en na een paar maal halfhartig ‘nee, wil niet’, waren we op weg de heuvel op met Heidi op mijn arm en Vanja in de wagen. Onderweg raapte ik Heidi’s knuffelmuis op, borstelde het stof eraf en stopte hem in het net.

‘Ik weet niet wat er met hem aan de hand is’, zei Linda toen we boven aankwamen. ‘Hij begon zomaar opeens te huilen. Misschien is hij door een wesp gestoken of zoiets. Moet je zien ...’

Ze trok zijn truitje omhoog en liet me een rood puntje op zijn buik zien. Hij spartelde in haar armen, rood aangelopen en met klam haar van alle gehuil.

‘Arm kereltje’, zei ze.

‘Ik ben net door een paardenvlieg gestoken’, zei ik. ‘Misschien was dat het. Maar zet hem in de buggy, dan gaan we. We kunnen er nu toch niets aan doen.’

Toen hij het tuigje om had, draaide hij zich om en boorde gillend zijn hoofd in de buggy.

'Laten we maar naar de auto gaan', zei ik.

'Ja', zei Linda. 'Maar ik moet eerst zijn luiers verschonen. Daar is een we met een luiertafel.'

Ik knikte en we liepen die kant op. Er waren al een paar uur verstreken sinds we waren gekomen, de zon stond intussen lager aan de hemel en iets in het licht waarmee hij het bos vulde, deed me denken aan de zomernamiddagen thuis als we met papa of mama naar de uiterste punt van het eiland reden om daar in zee te zwemmen of zelf naar de rots in de zee-engte bij de nieuwbouwwijk gingen. Een paar seconden lang was ik vol van die herinneringen, niet in de vorm van concrete gebeurtenissen, meer van stemmingen, geuren, gewaarwordingen. Hoe het licht, dat midden op de dag witter en neutraler was, in de loop van de namiddag voller werd en alle tinten donkerder kleurde. O, in een zomer in de jaren zeventig over het pad door het schaduwrijke bos hollen! In het bremszoute water duiken en naar Gjerstadholm aan de overkant zwemmen! De zon die op de scheren scheen en ze bijna verguldde. Het stijve, droge gras dat in de kuilen tussen de rotsen groeide. Het gevoel van diepte onder de waterspiegel, zo donker waar die in de schaduw van de rotsen lag. De vissen die langsgleden. En de boomkruinen boven ons met hun ranke, in het zonnebriesje bevende takken! De dunne schors en het gladde, op gebeente lijkende hout eronder. Het groene gebladerte ...

'Daar is het', zei Linda en ze knikte naar een achthoekig houten gebouwtje. 'Wacht je even?'

'Wij lopen langzaam door', zei ik.

In het bos achter het hek stonden twee uit hout gesneden kabouters. Daarmee werd de status als 'sprookjesland' gerechtvaardigd.

'Kijk, *tompen!*' riep Heidi. Tompen was de *tomten*, oftewel de kerstkabouter die in Zweden de kerstcadeautjes bracht. Ze was al een hele tijd door hem geobsedeerd. Tot diep in de lente had ze naar het balkon gewezen, waar hij op Kerstavond vandaan was gekomen, en gezegd: 'Tompen komt', en als ze met een van de cadeautjes speelde die ze van hem had gekregen, constateerde ze altijd eerst waar het vandaan kwam. Wat de

kerstkabouter zelf precies voor haar betekende, viel niet zo gemakkelijk te zeggen, want toen ze na de Kerst per ongeluk het kabouterpak in mijn kast zag, was ze helemaal niet verbaasd of uit haar evenwicht, er was niets verraden, ze wees er alleen naar en riep 'tompson', alsof hij zich daar verkleedde, en als we de oude dakloze met zijn witte baard tegenkwamen die op de markt voor onze flat bivakkeerde, kwam ze soms in haar buggy overeind en riep uit alle macht: 'Tompson.'

Ik boog voorover en zoende haar op haar mollige wangetje.

'Niet soen!' zei ze.

Ik lachte.

'Mag ik jou dan een zoen geven, Vanja?'

'Nèh!' zei Vanja.

Er liep ononderbroken een kleine maar regelmatige stroom mensen langs, de meesten in lichte zomerkleding, korte broek, T-shirt en sandalen, sommigen in joggingbroek en joggingschoenen, opvallend veel dikkerds, bijna niemand goedgekleed.

'Mijn papa in gevangenis!' riep Heidi vergenoegd.

Vanja draaide zich om in de buggy.

'Nee, papa zit niet in de gevangenis!' zei ze.

Ik lachte weer en bleef staan.

'We moeten hier maar even op mama wachten', zei ik.

Je vader zit in de gevangenis, dat zeiden de kinderen in de crèche tegen elkaar. Heidi had dat als iets buitengewoon positiefs opgevat en zei het altijd als ze over me wilde opscheppen. Toen we laatst van ons huisje in de volkstuin naar huis vertrokken, had ze het volgens Linda aan een oudere mevrouw achter hen in de bus verteld. Mijn papa in gevangenis. Aangezien ik er niet bij was, maar nog met John bij de halte stond, bleef de bewering onweersproken in de lucht hangen.

Ik boog mijn hoofd en veegde met de mouw van mijn T-shirt het zweet van mijn voorhoofd.

'Mag ik nog een lootje kopen, papa?' vroeg Vanja.

'O, nee', zei ik. 'Je hebt toch al een knuffel gewonnen!'

'Lieve papa, nog ééntje?' vroeg ze.

Ik draaide me om en zag Linda aankomen. John zat rechtop in zijn

buggy en maakte een tevreden indruk onder zijn zonnehoed.

'Alles goed gegaan?' vroeg ik.

'Hm. Ik heb die steek met koud water gedept. Maar hij is moe.'

'Dan slaapt hij in de auto', zei ik.

'Hoe laat is het, denk je?'

'Half vier, misschien?'

'Acht uur thuis, dus?'

'Zoiets.'

Weer liepen we over het kleine kermisterrein, langs het piratenschip – een armoedige houten façade met een paar bruggen erachter, waar hier en daar een man met één been of één arm stond, compleet met zwaard en hoofddoek – langs de afzetting met de lama's en die met de struisvogels, over het kleine plateau, waar een paar kinderen op vierwielers rondfietsten, en ten slotte kwamen we in de buurt van de ingang, waar een hindernisparcours lag, dat wil zeggen, een paar boomstammen en wat houten wanden met netten ertussen, een statief voor bungeejumpen en een manege met ezels, waarbij we bleven staan. Linda pakte Heidi, liep met haar naar de rij en zette haar een helm op, terwijl Vanja en ik samen met John bij het hek bleven staan toekijken.

Er waren vier ezels per keer in actie en de ouders begeleidden ze zelf. Het traject was niet langer dan dertig meter, maar de meesten hadden er een hele tijd voor nodig, want dit waren ezels, geen pony's, en ezels blijven staan wanneer ze willen. Vertwijfelde vaders en moeders stonden uit alle macht aan de teugels te trekken zonder dat de beesten in beweging kwamen. Gaven de dieren een klap op de flanken zonder dat het hielp, de ezels bleven gewoon stokstijf staan. Een van de kinderen huilde. De vrouw die de kaartjes aannam, riep de hele tijd adviserend: 'Trek zo hard als u kunt! Harder! Gewoon trekken, dat maakt ze niets uit. Hard! Zo, ja!'

'Zie je, Vanja?' vroeg ik. 'De ezels weigeren te lopen!'

Ze lachte. Ik werd vrolijk omdat zij vrolijk was. Aan de andere kant maakte ik me een beetje zorgen, want wat moest dat worden met Linda: ze had net zo weinig geduld als Vanja. Maar toen ze aan de beurt was, wist ze het er elegant van af te brengen. Iedere keer als de ezel bleef staan, draaide ze zich om zodat ze met haar rug naar het beest toe stond, ter-

wijl ze met haar mond een paar smakkende geluidjes maakte. Ze had paardgereden tijdens haar jeugd, haar leven had lange tijd om paarden gedraaid, daar kwam het waarschijnlijk door.

Heidi zat op de rug van de ezel te stralen. Als het beest zich niet langer door Linda's trucje om de tuin liet leiden, trok ze zo hard en zo resoluut aan het bit dat het gewoon geen kans kreeg met zijn koppigheid.

'Wat zit je daar mooi!' riep ik naar Heidi. Ik keek op Vanja neer: 'Wil jij ook?'

Vanja schudde verbeterd haar hoofd. Zette haar bril recht. Ze had sinds ze anderhalf was pony gereden en de herfst dat we naar Malmö verhuisden, toen ze tweeënhalf was, was ze met paardrijles begonnen. De manege lag midden in Folkets Park, een armoedige, sjofele hal met zaagsel op de vloer, die voor haar iets sprookjesachtigs had, ze zoog alles in zich op en na afloop wilde ze er altijd over praten. Met rechte rug zat ze op haar voddige pony en werd ze in het rond geleid door Linda of, die keren dat ik er alleen met haar naartoe ging, door een van de elf of twaalf jaar oude meisjes die daar hun dagen leken door te brengen, terwijl in het midden een instructeur rondliep die vertelde wat ze moesten doen. Dat Vanja de instructies niet altijd begreep was niet erg, het belangrijkste was de ervaring met paarden en met de sfeer eromheen. De stal, de kat die jongen had in het hooi, de lijst waarop stond wie die middag op welk paard zou rijden, de helm die ze uitkoos, het moment dat het paard naar de hal werd gebracht, het rijden zelf, het kaneelbeschuitje en het appelsap daarna in de cafetaria. Het was het hoogtepunt van de week. Maar in de loop van de volgende herfst kwam daar verandering in. Ze kregen een nieuwe instructeur, en aan Vanja, die er voor haar nauwelijks vier jaar groot uitzag, werden eisen gesteld waar ze niet aan kon voldoen. Hoewel Linda daarop wees, hield het niet op en Vanja begon te protesteren als we erheen gingen, ze wilde niet, absoluut niet, dus uiteindelijk zijn we ermee gestopt. Zelfs toen ze Heidi geheel vrijblijvend dat kleine rondje op de ezel door het park zag maken, wilde ze niet.

Iets anders waarmee we waren begonnen, was een zanguurtje waar de kinderen samen zongen of tekenden en puzzelden. De tweede keer dat Vanja er was, moesten ze een huis tekenen en Vanja had het gras buiten

blauw gekleurd. De leidster was op haar afgestapt en had gezegd dat gras niet blauw was, maar groen, of ze een nieuwe tekening kon maken? Vanja had haar tekening in stukken gescheurd en was zo recalcitrant geworden dat de andere ouders hun wenkbrauwen optrokken, blij met hun eigen goed opgevoede kroost. Vanja is heel veel, maar in de eerste plaats gevoelig, en dat het leven nu al harder voor haar wordt, want dat doet het, verontrust me. Haar te zien opgroeien verandert ook het beeld van mijn eigen jeugd, niet zozeer op grond van de kwaliteit, maar van de kwantiteit, zuiver en alleen de tijd die je met je kinderen doorbrengt en die onmeetbaar is. Zo veel uren, zo veel dagen, zo eindeloos veel situaties die ontstaan en beleefd worden. Uit mijn eigen jeugd herinner ik me slechts een handjevol momenten die ik altijd als doorslaggevend en belangrijk had beschouwd, maar die, naar ik nu begrijp, in een zee van andere gebeurtenissen dreven waardoor ze alle betekenis verloren, want hoe kon ik weten dat juist de gebeurtenissen die me zijn bijgebleven, beslissend waren en al die andere, waarvan ik dus niets meer wist, niet?

Als ik het met Geir over dit soort dingen heb, met wie ik elke dag ongeveer een uur aan de telefoon zit, citeert hij altijd Sven Stolpe, die ergens over Bergman schrijft dat hij Bergman zou zijn geweest waar hij ook was opgegroeid, met andere woorden: je bent wie je bent, onafhankelijk van de omstandigheden. De manier waarop je met je gezin omgaat, is er eerder dan je gezin. Tijdens mijn jeugd werd mij geleerd dat alle eigenschappen, handelingen en verschijnselen konden worden verklaard vanuit het milieu waarin ze hun oorsprong vonden. Het biologische en genetische, dat wat gegeven is dus, bestond nauwelijks en deed het dat wel, dan werd het argwanend bekeken. Een dergelijke houding kan op het eerste gezicht humanistisch aandoen, aangezien ze zo nauw is verbonden met het idee dat alle mensen gelijk zijn, maar bij nader inzien kan het net zo goed een uitdrukking zijn van een mechanistische houding ten opzichte van de mens, die, blanco geboren, zijn leven door zijn omgeving vorm laat krijgen. Lange tijd heb ik me puur theoretisch opgesteld ten opzichte van deze probleemstelling, die zo fundamenteel is dat ze in welk verband ook als springplank kan dienen – is bijvoorbeeld het milieu de doorslaggevende factor, dan is de mens in wezen zowel gelijk als

vormbaar en kan de goede mens worden gecreëerd door in te grijpen in zijn omgeving, vandaar dat de generatie van mijn ouders in de staat, het onderwijssysteem en de politiek geloofde, vandaar hun verlangen om alles van vroeger van de hand te wijzen, en vandaar hun nieuwe waarheid, die niet in het innerlijk van de mens te vinden was, in het op zichzelf staande en unieke, maar daarentegen in het uiterlijk, in het collectieve en algemene, misschien wel het duidelijkst tot uitdrukking gebracht door de Noorse schrijver Dag Solstad, die altijd al de chronograaf van zijn tijd is geweest, in een tekst uit 1969 waarin zijn beroemde uitspraak 'we willen de koffieketel geen vleugels geven' voorkomt: weg met het geestelijke, weg met het innerlijke, vóór een nieuw materialisme – maar dat diezelfde houding voor het slopen van oude wijken, het bouwen van wegen en parkeerplaatsen stond, waar de intellectuele linkervleugel natuurlijk tegen was, viel hun nooit op, en misschien was dat ook onmogelijk tot nu, nu het verband tussen het idee van de gelijkheid en het kapitalisme, de welvaartsstaat en het liberalisme, het marxistisch materialisme en de consumptiemaatschappij immers overduidelijk is, want wat het meeste gelijkheid schept is geld, dat nivelleert alle verschillen en als je karakter en je lot maakbare grootheden zijn, is geld de meest voor de hand liggende vormgever. Op die manier ontstaat het fascinerende fenomeen dat een heleboel mensen hun eigen individualiteit en originaliteit tot uitdrukking brengen door identiek te handelen, terwijl zij die ooit het pad effenden door het idee van gelijkheid aan te hangen, door de nadruk te leggen op het materiële en hun geloof in verandering, nu tegen hun eigen werk te keergaan en denken dat het door de vijand is geschapen – maar zoals alle simpele argumentaties klopt ook deze niet helemaal, het leven is geen mathematische grootheid, het kent geen theorie, alleen praktijk, en ook al is het verleidelijk om het op zijn kop zetten van een maatschappij door een generatie vanuit haar visie op de verhouding tussen erfelijkheid en milieu te bezien, het is een literaire verleiding en ze bestaat meer uit de behoefte te reflecteren, dat wil zeggen je gedachten over de meest verschillende gebieden van het menselijk doen en laten te laten gaan, dan uit de behoefte de waarheid te zeggen. De hemel in Solstads boeken hangt laag, ze zijn ongelooflijk gevoelig voor de tijdgeest, van het gevoel van vervreemding

in de jaren zestig tot het toejuichen van de politiek in het begin van de jaren zeventig en vervolgens, net als de wind begint te draaien, het afstand nemen ervan aan het eind van die jaren. Dat windvaanachtige hoeft noch sterkte noch zwakte in een schrijverschap te betekenen, maar kan gewoon onderdeel uitmaken van het materiaal, van de oriëntering, en in het geval van Solstad was het wezenlijke eigenlijk altijd elders te vinden, namelijk in de taal, die sprankelt in zijn nieuw-ouderwetse elegantie en die een volkomen eigen glans uitstraalt, onnavolgbaar en vol geest. Die taal kan niet worden geleerd, die taal kan niet voor geld worden gekocht en juist daarin ligt alle waarde ervan. Het klopt niet dat we allemaal gelijk worden geboren en dat onze levensvoorwaarden onze levens van elkaar onderscheiden, het is omgekeerd, we worden verschillend geboren en onze levensomstandigheden zorgen ervoor dat onze levens op elkaar gaan lijken.

Als ik aan mijn drie kinderen denk, zie ik niet alleen hun karakteristieke gezichten voor me, maar stralen ze ook een heel eigen gevoel uit. Dat gevoel, dat onveranderlijk is, is wat ze voor mij 'zijn'. En wat ze 'zijn' was vanaf de eerste dagen dat ik ze zag in hen aanwezig. Toen konden ze nog niets en het weinige wat ze konden, dat wil zeggen aan de borst zuigen, in een reflex hun armpjes optillen, hun omgeving bekijken, napaen, konden ze alle drie, wat betekent dat wat ze 'zijn' niets met hun eigenschappen te maken heeft, niets met wat ze kunnen of niet kunnen, maar meer een soort licht is dat in hen straalt.

Hun karaktertrekken, die al na een paar weken voorzichtig aan het licht traden, zijn op vergelijkbare wijze onveranderd gebleven en zijn onderling zo verschillend dat het moeilijk is je voor te stellen dat de omstandigheden die wij hun bieden, met ons gedrag en onze manier van doen, van doorslaggevende betekenis zouden zijn. John heeft een zachtaardig en vriendelijk temperament, houdt van zijn zusjes en van vliegtuigen, treinen en bussen. Heidi is extravert en legt met alle mogelijke mensen contact, ze houdt van schoenen en kleren, wil alleen een jurk aan en voelt zich prettig in haar kleine lijf, wat bijvoorbeeld bleek toen ze in het zwembad naakt voor de spiegel stond en tegen Linda, of mama, zei: 'Kijk eens wat een mooi kontje ik heb!' Ze kan er niet tegen terecht te worden gewezen, verhef je je stem tegen haar, dan wendt ze zich af en